

Н. В. БАЧАЛ (Національна академія державного управління при Президентові України, Київ)

САМОРЕГУЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ ФОНДОВОГО РИНКУ: СУТНІСТЬ, ЦІЛІ Й ПРИНЦИПИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ

Обґрунтовано доцільність запровадження саморегулювання як найважливішого елемента реалізації загальної стратегії оптимізації державного втручання в економіку. Розкрито сутність, цілі й принципи запровадження саморегулювальних організацій учасників фондового ринку. Висвітлено переваги й недоліки саморегулювання.

Ключові слова: стратегія оптимізації державного втручання в економіку, учасники фондового ринку, переваги й недоліки саморегулювання, саморегулювальні організації

Обоснована целесообразность внедрения саморегулирования как важнейшего элемента реализации общей стратегии оптимизации государственного вмешательства в экономику. Раскрыты сущность, цели и принципы внедрения саморегулирующихся организаций участников фондового рынка. Освещены преимущества и недостатки саморегулирования.

Ключевые слова: стратегия оптимизации государственного вмешательства в экономику, участники фондового рынка, преимущества и недостатки саморегулирования, саморегулирующиеся организации

The expediency of introduction of self-regulation as most important element of realization of the general strategy of optimization of the state intervention in economy is proved. The essence, the purposes and principles of introduction of the self-regulatory organizations of stock exchange market participants are shown. Advantages and demerits of self-regulation are presented.

Keywords: strategy of optimization of state intervention in economy, stock exchange market participants, advantages and demerits of self-regulation, self-regulatory organizations

Постановка проблеми

В умовах загострення кризових явищ, які спостерігаються нині в Україні, актуалізується завдання знаходження адекватних засобів забезпечення державного впливу на розвиток визначальних сфер економіки, до числа яких відноситься фондовий ринок.

Становлення моделі регулювання вітчизняного фондового ринку передбачає визначення чітких і прийнятних для всіх його учасників норм поведінки та формування відповідних інститутів, які могли б гармонізувати підприємницький і суспільний інтерес. Досвід багатьох зарубіжних країн засвідчує, що таким вимогам відповідають саморегулювальні організації (СРО) професійних учасників фондового ринку. Саморегулювання дозволяє учасникам ринку самостійно розробляти правила і стандарти своєї діяльності, створювати системи контролю за їх дотриманням і механізми захисту прав споживачів, сприяти прозорості ведення бізнесу, зменшувати ризики правопорушень і злочинності у відповідній сфері відносин. Водночас діяльність СРО сприяє підвищенню регуляторної діяльності держави, а відтак слугує засобом

оптимізації державного впливу на розвиток фондового ринку.

Це актуалізує необхідність розробки концептуальних засад забезпечення державної підтримки створенню і функціонуванню саморегулювальних організацій фондового ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналіз стану наукових розробок у вітчизняних і зарубіжних джерелах з цієї проблематики свідчить, що на сьогодні створено підґрунтя для визначення пріоритетів та запровадження доцільних засобів такого управлінського впливу. Проблеми розвитку саморегулювальних організацій фондового ринку розглядаються в роботах П. Крючкової, В. Обиденова, Є. Павлодського, С. Румянцева, О. Сафронової, А. Шаститко та інших. Проте недостатньо висвітлено ними переваги й недоліки впровадження саморегулювання, а також перспективи розвитку СРО фондового ринку з урахуванням сучасних реалій господарського життя України.

Формулювання цілей статті

Ціллю статті є дослідження останніх тенденцій на фондовому ринку в контексті пошу-

ку нових ефективних підходів у здійсненні політики держави в зазначеній сфері.

Виклад основного матеріалу

Під **фондовим ринком** в сучасній науковій літературі розуміють частину фінансового ринку як систему економічних відносин з приводу випуску, розміщення, купівлі-продажу акцій, інших приватизаційних і похідних цінних паперів [1, с. 835]. Важливою умовою ефективного функціонування фондового ринку є забезпечення належного його регулювання, яке повинне охоплювати всіх учасників ринку цінних паперів, його інфраструктури та філіали. Воно може бути зовнішнім і внутрішнім.

Внутрішнє регулювання – це залежність діяльності даної організації від її власних нормативних документів: статуту, правил і внутрішніх нормативних документів, що визначають діяльність цієї організації в цілому, її підрозділів та її працівників.

Зовнішнє регулювання – це підлеглість даної організації нормативним актам держави, інших уповноважених організацій, міжнародним угодам. Його здійснюють державні органи, організації професійних учасників фондового ринку і суспільство в цілому [2, с. 84].

Регулювання з боку професійних учасників ринку або саморегулювання ринку розвивається двояко: з одного боку, держава передає частину своїх функцій з регулювання ринку уповноваженим їм організаціям професійних учасників фондового ринку, з іншого боку, ці організації самі можуть домовлятися про створення організації з правами саморегулювання відносин між ними. При цьому державне регулювання має забезпечувати захист суспільних інтересів, справедливість і рівноправність ринку та доступність і відкритість інформації. Функції регулювання і контролю за ринком цінних паперів держава здійснює шляхом формування спеціальних структур, потреба в яких зумовлена організацією реєстрації випусків цінних паперів і професійних учасників ринку цінних паперів; специфікою способів регулювання, пов'язаних з контролем за наданням великих масивів інформації; необхідністю постійної адаптації законодавства та підзаконних норм фондового ринку, який швидко розвивається і змінюється; необхідністю для широкого загалу інвесторів створення органу, здатного захистити їхні інтереси.

Як показує світовий досвід, фондовий ринок ефективно розвивається тоді, коли враховуєть-

ся принцип оптимальності державного регулювання: держава регулює діяльність учасників ринку лише у випадках, коли це абсолютно необхідно, в інших же випадках вона делегує частину своїх повноважень професійним учасникам ринку, які об'єднуються у саморегулювну організацію (СРО).

У світовій практиці **саморегулювними організаціями** (self-regulatory organizations) визнають підприємницькі асоціації, добровільні об'єднання, які встановлюють для своїх членів формальні правила у веденні бізнесу. Якщо звернутися до довідника будь-якої країни, обов'язково можна знайти одну чи кілька асоціацій інвестиційних інститутів, які діють у національному масштабі й визнані державою як основні представники професійного співтовариства у світі цінних паперів [4]. За такого визнання держава, так би мовити, віддає частину своїх функцій з нагляду й регулювання ринку, щоб професійні оператори фондового ринку самі встановлювали для себе правила гри та здійснювали контроль за їх виконанням, маючи на увазі, що цей контроль (за обсягом та якістю) значно результативніший за наглядову діяльність, обмежену державою.

Російські вчені вважають, що саморегулювну організацію це – інститут, що регулює взаємовідносини між підприємцями, державою та покупцями. Створення саморегулювних організацій дозволить державним органам значно знизити витрати на регулювання діяльності ряду галузей за рахунок відміни в них ліцензування й сертифікації, що в кінцевому рахунку повинно призвести до скорочення державного апарату та зниження корупції. Бізнес-товариство отримує можливість самостійно визначати ефективні шляхи використання коштів, акумульованих в СРО й призначених для цілей саморегулювання [6, с. 12].

Разом з тим, саморегулювну організацію – це не лише вироблення загальних правил гри або захист інтересів. Це й досі нерідко відокремлений ринок, доступ на який обмежений вимогами щодо професіоналізму й етики, обсягу торгівлі й капіталу тощо. Тобто створення саморегулювну організацію – це, зазвичай, торгова угода [3]. Отже, основними ознаками саморегулювних організацій є:

- добровільне об'єднання;
- членство – професійні учасники фондового ринку;
- функції – саморегулювання, встановлення формальних правил ведення бізнесу;

- відносини з державою – держава передає їм частину своїх функцій.

До основних переваг саморегулювання дослідники відносять наступні характеристики. Так, саморегулівні організації являють собою публічні некомерційні організації, що здійснюють діяльність в інтересах не тільки своїх членів, а й значно ширшого кола осіб – клієнтів, інвесторів, споживачів. Інститут СРО є інструментом захисту підприємців від надлишкового державного контролю та необґрунтованого втручання держави в ринкові процеси. Саморегулівні організації, з одного боку, є природним регулятором ринкових відносин у системі «бізнес – споживач», а з іншого – забезпечують комунікативні зв'язки в системі «бізнес – влада», що свідчить про їх виняткову ефективність [5, с. 3-4]. Отже, розвиток саморегулювання сприяє підвищенню ефективності державної регуляторної політики, формуванню конкурентних ринкових відносин, гармонізації відносин між бізнесом та владою.

Водночас саморегулівні організації не позбавлені низки недоліків. Так, саморегулювання може викликати недовіру з боку суспільства до здатності підприємців самостійно забезпечувати регулювання і контроль за додержанням встановлених правил і норм, захищати інтереси суспільства і підприємців одночасно. Науковці підкреслюють, що саморегулювання передбачає відсутність гарантій безпеки й ефективного розвитку ринку в умовах обмеженої конкуренції [6, с. 4-6].

З огляду на це розвиток саморегулювання підприємницької та професійної діяльності в Україні слід розглядати як найважливіший елемент реалізації загальної стратегії оптимізації державного втручання в економіку.

Оптимізація державного регулювання має здійснюватися відповідно до принципів обов'язкової, максимально повної та ефективної реалізації реально необхідних функцій державного контролю з паралельним скороченням втручання у сфері, де недосконалість ринкових механізмів є мінімальною. Це в кінцевому підсумку служитиме основній меті – скороченню адміністративних, економічних та організаційних бар'єрів у розвитку підприємництва.

У зв'язку з цим актуальним є питання про скасування надлишкових функцій державного регулювання та передачу частини функцій держави професійним об'єднанням учасників ринку виходячи із критеріїв важливості поставлених завдань та економічної ефективності. Задля вирішення цих проблем необхідна консолідація зусиль професійних об'єднань, підприємців, суспільних інститутів, підтримка з боку політичної еліти, держави та суспільства.

лідация зусиль професійних об'єднань, підприємців, суспільних інститутів, підтримка з боку політичної еліти, держави та суспільства.

Прибічники саморегулювання стверджують, що експертний і оперативний характер саморегулювання часто є найдоцільнішим і найпрактичнішим засобом регулювання. Коли об'єкти регулювання стають фактично учасниками регулятивного процесу, вони краще розуміють ціль регулювання і свою зацікавленість в ньому. В деяких галузях саморегулівні організації можуть сприяти дотриманню етичних стандартів (крім тих, що можуть бути встановлені законом) [7, с. 177-178].

Операції на фондовій біржі за своїм характером можуть бути технічними і в цих технічних деталях найкраще розбираються професіонали ринку. Втручання урядовими регуляторами в ці деталі потребує багато часу, але, навіть після цього їх знання не будуть повними. Якщо ж організації, які займаються операціями з цінними паперами, самі регулюють свою діяльність, то вони добре знають технічні аспекти ринку. Крім того, за саморегулювання уряд не має необхідності значної кількості людей і сплачувати за їх роботу. Замість того, щоб займатися прямим регулюванням, уряд може здійснювати нагляд за саморегулівними організаціями. Нарешті, регулювання, що здійснюється людьми, які безперервно вступають в контакт між собою (на відміну від зовнішніх регуляторів, які можуть бути присутніми на місцях час від часу), може бути більш послідовним. [6, с. 7-10].

Однак, саморегулювання не обмежується фондовими біржами. Концепція саморегулювання міститься в тому, щоб всі професійні учасники фондового ринку – чи то фондові біржі, брокери і дилери, що працюють поза біржею, інвестиційні компанії, андеррайтери та інші учасники – об'єднувалися в професійні асоціації, які беруть на себе відповідальність за саморегулювання. Професійні асоціації (або «саморегулівні організації») наділені законом регулятивними функціями й відповідають перед державним регулятором або регуляторами за ефективність виконання цих функцій. Державні регулятори контролюють саморегулівні організації, залишаючи собі право на пряму вживати заходи відносно члена професійної асоціації у випадку необхідності. Державні регулятори також можуть надавати допомогу окремим членам у випадках, коли саморегулівна організація вживає відносно них необґрунтовані або несправедливі заходи.

Метою заснування й діяльності саморегулівної організації є:

1) забезпечення високого професійного рівня діяльності учасників фондового ринку;

2) представництво учасників саморегулівної організації та захист їхніх професійних інтересів;

3) професійна підготовка й підвищення кваліфікації фахівців-учасників саморегулівної організації, уповноважених здійснювати операції із цінними паперами;

4) інформування своїх учасників стосовно законодавства про цінні папери та про всі зміни, що вносяться до нього;

5) розроблення й контроль за дотриманням норм і правил поведінки, регламентів, правил здійснення операцій з цінними паперами, вимог до професійної кваліфікації фахівців-учасників саморегулівної організації, уповноважених здійснювати операції із цінними паперами, та інших документів, передбаченим законодавством;

6) упровадження ефективних механізмів розв'язання спорів між учасниками саморегулівної організації та їхніми клієнтами;

7) розроблення та вжиття заходів щодо захисту клієнтів учасників саморегулівної організації та інших інвесторів, а також дотримання етичних норм і правил поведінки учасників саморегулівної організації у їхніх взаєминах з клієнтами [3].

Принципами саморегулювання є:

- базою саморегулювання є діюче законодавство;

- воно направлене на часткове заміщення державного регулювання в окремих галузях економіки;

- правила поведінки, вироблені в СРО, доповнюють і конкретизують відповідні норми законодавства;

- норми саморегулювання, як правило, ставлять більш жорсткі вимоги до учасників ринкових відносин [7, с. 181].

Встановлені принципи саморегулювання визначають їх ефективність на ринку. Саме саморегулівні організації модифікують умови конкуренції у галузі. З одного боку, вони сприяють розробці норм, стандартів і принципів ведення бізнесу, правил якісного обслуговування покупців, створюють колективний бренд СРО, який дозволяє підвищити конкурентоспроможність

членів організації. З іншого боку, існує вірогідність одночасного зниження конкурентоспроможності тих, хто не приєднався до організації, й створення бар'єрів для входження в галузь новим, у тому числі й зарубіжним, компаніям.

Висновки

У статті розкрито сутність, цілі й принципи запровадження саморегулівних організацій - учасників фондового ринку. Обґрунтовано доцільність поширення практики саморегулювання серед учасників фондового ринку. Висвітлено основні ознаки, переваги й недоліки саморегулювання. Вищезазначене пояснює необхідність розроблення наукових підходів до вивчення процесів, пов'язаних із функціонуванням інституту СРО.

У подальших публікаціях автора буде продовжено тему ефективності діяльності саморегулівних організацій в Україні.

БІБЛЮГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Економічна енциклопедія [Текст], у 3-х тт. / відп. ред. С. В. Мочерний. – Т. 3. – К.: Видавн. центр «Академія», 2002. – 952 с.
2. Белов, В. А. Государственное регулирование рынка ценных бумаг [Текст] : учеб. пособие / В. А. Белов. – М.: Высш. шк., 2005. – 350 с.
3. Система державного регулювання ринку цінних паперів / Портфельне інвестування [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://library.if.ua/book/75/5387.html>
4. Державне регулювання фінансового ринку / Економіко-правова бібліотека [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://vuzlib.net/rfp_H/11.htm
5. Румянцев, С. Развитие механизмов саморегулирования [Текст] / С. Румянцев // Цінні папери України. – 2008, 20 лист. – № 45 (537). – С. 3-4.
6. Зельвинская, А. А. Повышение компетентности саморегулируемых предпринимательских структур как ключевой фактор их развития [Текст] : автореф. дис. ... канд. экон. наук / А. А. Зельвинская. – СПб.: ГОУВПО «СПГУЭФ». – 2008. – 19 с.
7. Основы государственного регулирования финансового рынка [Текст] : учеб. пособие / А. Рот [и др.]. – М.: Дом «Юстицинформ», 2002. – 975 с.

Надійшла до редколегії 12.10.2010.

Прийнята до друку 21.10.2010.